

Cyrilo-metodská problematika v diele profesora Richarda Marsinu

Peter Mulík

MULÍK, Peter. Cyrillo-Methodian Subject in Works by Professor Richard Marsina. In *Historický zborník*, Vol. 33, 2023, No. 2, pp. 155-172.

Abstract: The study deals with one of the most important parts of Slovak older history in the work by Richard Marsina, who devoted quite a lot of space to the subject of Cyril and Methodius in his works, and attributed the subject a fundamental importance. The text provides an overview and a short characterization of his works. It deals only with his scientific works, the methodology of examining the sources and their credibility. According to Marsina, the Byzantine mission under the leadership of the brothers Constantine and Methodius (863) was primarily a diplomatic attempt to ecclesiastically and politically free Rastislav's empire from East Franconian influence, which successfully ended by the creation of an independent ecclesiastical province in 880. Its evangelistic impact (Christianization) was great, although short-lived. As a document examiner, he strictly relied on sources in his research tasks. The sources were mainly all primary ones and, most significantly, of the secondary sources he dealt with diplomatic and narrative sources. The study attempts to capture Marsina's interpretation of this part of history, especially the work of Archbishop Methodius, his relationship to Svätopluk, the Old Church Slavonic translations, and the continuity of the Cyrillo-Methodian mission in the territory of Slovakia.

Keywords: Richard Marsina; Christianisation; Cyrillo-Methodian Mission; Constantine Cyril; Archbishop Methodius; Slavic translation of the liturgy; independent ecclesiastical province.

Obdobie cyrilo-metodskej misie je ťažiskovou témou starších slovenských dejín. Niet divu, že prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc., ako znalca diplomatiky, upútali práve najstaršie listiny späť s týmto obdobím. Predkovia Slovákov (panónski, nitrianski a moravskí Sloveni) prijali západné kresťanstvo ako jedni z prvých slovanských kmeňov a jeho prijatie nebolo sprevádzané násilím ani protikresťanskou reakciou. Písomné správy máme až z tretej fázy christianizácie (po evanjelizácii na voľnom priestranstve a v dočasných drevených stavbách), keď salzburský arcibiskup Adalram v Nitre (828) vysvätil murovaný chrám a ustanovil cirkevnú správu (archipresbyterát), usudzujúc zo slovenskej náboženskej terminológie a základných modlitieb, vidno už u nás značné rozšírenie kresťanstva.

Byzantská misia pod vedením bratov Konštantína a Metoda (863) bola predovšetkým diplomatickým pokusom cirkevno-politicky vymaniť Rastislavovu ríšu z východofranského

vplyvu, čo sa úspešne zavŕšilo vytvorením samostatnej cirkevnej provincie (880). Jej evanjelizačný dosah bol veľký, hoci krátkodobý. Preklady evanjelií a liturgických textov do slovanského jazyka¹ zintenzívnili náboženský život našich predkov a vytvorili základ literatúry (prvý kodifikovaný jazyk) a kultúry pre veľkú časť Slovanov.

O christianizáciu starých Slovákov sa významne zaslúžil syn nitrianskeho kniežata Pribinu, blatniansky (panónsky) markgróf Kocel' (pred 830 – 876?). Po Pribinovej smrti (861) spravoval franské územie (markgrófstvo) medzi riekou Dravou a Blatnianskym jazerom (Balaton), obývané najmä slovinským a slovenským obyvateľstvom. Zaslúžil sa o prehlbenie kresťanstva na tomto území. Salzburský arcibiskup Adalrám mu v roku 866 vysvätil šesť nových kostolov. Solúnski bratia Konštantín a Metod sa v roku 867 zastavili v jeho sídle v Blatnohrade (Mosaburg). Kocel' pochopil význam tejto misie, nadchol sa pre slovanskú liturgiu a dal päťdesiat mladíkov na vzdelanie a duchovnú prípravu. Požiadal pápeža, aby misia mala kompetencie aj na území jeho markgrófstva (vo východofranskej závislosti) a vyslal do Ríma s Metodom delegáciu veľmožov so žiadosťou o jeho vysvätenie na biskupa pre Panóniu. Po jej úspechu (870) arcibiskupovi Metodovi ako pápežskému legátovi podriadil celú cirkevnú správu v Blatniansku. Počas väznenia Metoda vo Východofranskom kráľovstve Kocel' informoval pápeža ako jediný o tomto bezprávi. Musel však upustiť od želania, aby jeho kniežatstvo patrilo pod jurisdikciu arcibiskupa Metoda (873) a uznal podriadenosť salzburskému arcibiskupovi. Bol hybnou silou cirkevnopolitických reforiem súvisiacich s cyrilo-metodskou misiou.

Pápežskou bulou *Industriae tuae* z júna 880 sa v Svätoplukovej ríši zriadila samostatná cirkevná provincia na čele s arcibiskupom Metodom so sídlom v meste Morava²

¹ Lingvistiká používa na označenie toho prvého „spisovného jazyka“ našich predkov výraz staroslovienčina. Zvyčajne sa traduje, že to bolo pôvodom južnoslovanské macedónske nárečie z okolia Solúna, sudiac podľa rodného mesta oboch bratov a skutočnosti, že v okolí Solúna aj v ňom žilo vtedy vo väčšom počte slovanské obyvateľstvo. Podľa charakteru prekladov je evidentné, že nešlo o jazyk prostých ľudí, ale jazyk obohatený mnohými novotvarami z abstraktnej, politickej a kultúrnej sféry života. Treba teda predpokladať, že v Konštantínopole, kde žilo v tom období už veľa pokrstených Slovanov, už vtedy existovali katechetické (modlitby) a homiletické (s textami evanjelií) preklady pre nich, čo len Konštantín použil. Teda tento jazyk sa pre potreby kresťanských misií asi používal dávnejšie predtým v Byzantsku pred moravskou misiou Konštantína a Metoda. Výraz „staroslovienčina“ teda nezodpovedá celkom realite. Jazyk, do ktorého boli preložené časti evanjelií a liturgie a ktorý sa nám zachoval len vo fragmentoch, nazývame starocirkevnoslovanským. Výraz *altkirchenslawisch* sa používa aj v nemčine. V Bulharskej ríši sa neskôr z neho vyvinul cirkevnoslovanský jazyk (písaný cyrilikou), ktorý je pomerne odlišný od starocirkevnoslovanského jazyka (písaného hlaholikou) a ktorý sa používa dodnes v liturgií slovanských pravoslávnych národov.

² Hoci nevieme s určitosťou, kde sa nachádzalo hlavné sídlo Rastislavovej a Svätoplukovej ríše, historické pramene a jazykoveda nám pomôžu poodhaliť, ako sa toto hlavne sídelné mesto volalo. Najčastejšie sa stretávame s názvom Velehrad (Veligrad). Nazdávame sa, že názov tohto mesta musíme hľadať práve v súvislosti s menovaním Metoda za arcibiskupa-metropolitu, pretože označenie takýchto biskupov je vždy odvodené od ich sídla, teda nie od krajiny (!). Označenie Metoda ako panónskeho arcibiskupa sa vzťahuje na jeho misijné pôsobenie (titul sriemsky), ako to vyplýva z listu pápeža Jána VIII. biskupovi Annonovi: „... tvojmu spolubratovi arcibiskupovi Metodovi, vyslanému ako legátovi apoštolskej stolice pohanom...“ Keď sa stal Metod moravským arcibiskupom-metropolitom, o čom svedčí bula *Industriae tuae*: „... quoniam confrate nostro Methodio, reverentissimo archiepiscopo sancte ecclesie Marabensis...“, v slovenskom preklade: „... že keď náš spolubrat Metod, najdostojnejší arcibiskup svätej cirkvi moravskej...“ (MARSINA, Richard.

(Veligrad), podliehajúca priamo Apoštolskej stolici v Ríme. Súčasne pápež Ján VII. zriadil Nitrianske biskupstvo a vysvätil za nitrianskeho biskupa, kráľom Svätoplukom odporúčaného benediktína Vichinga, ktorý sa stal sufragánom arcibiskupa Metoda. Opätovne sa potvrdilo používanie starocirkevnoslovanského jazyka (viac zaužívané starosloviencina) v liturgii. V r. 880 sa teda cirkevná organizácia v Svätoplukovej ríši (teda aj na Slovensku) dostala na úroveň cirkevnej organizácie v ostatných vtedajších kresťanských krajinách. Ustanovenie tejto samostatnej cirk. provincie znamenalo vymanenie sa spod vplyvu cirkevných metropol vo Franskej ríši a bolo najvýznamnejším medzinárodno-politickým úspechom cyrilo-metodskej misie.

Profesor Richard Marsina o téme Cyril a Metod napísal viacero vedeckých prác, bol autorom mnohých stanovísk a vystúpil vo viacerých televíznych dokumentoch na túto tému. Okrem toho napísal veľa článkov v celoslovenských a regionálnych printových médiách. Venovať sa budem len jeho vedeckým monografiám, kolektívnym monografiám a štúdiám. Prepáčte mi, ak vyslovím aj niekoľko svojich postrehov z našich rozhovorov na túto tému, keď profesor Marsina povedal aj také svoje vedecké dedukcie, ktoré nepublikoval.

Vedecké práce

K jeho prvým vedeckým prácam patrí štúdia *Povolenie slovanskej liturgie na Veľkej Morave* (In *Historický časopis*, roč. 18, 1970, s. 4-16). S ňou súvisia aj ďalšie dve štúdie publikované po francúzsky *La lutte pour la liturgie slave dans la Grande Moravie* (In *Studia historica Slovaca* 7, 1972, s. 47-68), ako aj *La lutte pour la liturgie slave dans la Grande Moravie. L'hommage au 1100 anniversaire de la mort d'archevêque Method* (In *Studia historica Slovaca* 15, 1986, s. 189-208).

Listiny k cyrilo-metodskej téme publikoval profesor Marsina vo svojom najväčšom diele *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (Ed. Richard Marsina, 1. vyd. Tomus 1. Bratislava : Academia scientiarum Slovaca, 1971, 472 s.).

Ešte pred pádom komunizmu v roku 1985 vyšlo prvé vydanie jeho najdôležitejšej práce z cyrilo-metodskej problematiky monografia *Metodov boj* (Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1985, 126 s.). Druhé vydanie *Metodov boj* (autori: Richard Marsina, Ladislav Lesaya. Bratislava : Vydavateľstvo SSS, 2005). Tretie a rozšírené vydanie publikácie *Metodov boj* (Richard Marsina. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2012, 196 s.).

V roku 1992 napísal záver k publikácii *Od slovienskej liturgie ku slovenskej provincii. Korene kresťanskej kultúry na Slovensku* (Bratislava : Univerzitná knižnica,

Metodov boj. Bratislava, 1985, s. 79), potom sa jeho sídlo, a teda aj hlavné mesto ríše nazývalo Morava. S týmto názorom sa stretávame aj v historiografii: „Svätopluk ako nitriansky údelný vojvoda z poverenia kniežaťa Rastislava pravdepodobne ako prvý vysoký (veľko)moravský hodnostár privítal byzantskú misiu na území (Veľkej) Moravy, sprevádzal ju do svojho sídla v Nitre a odtiaľ do hlavného sídla Rastislavovho – do hradiska (mesta) Morava.“ (MARSINA, Richard. Svätopluk, legenda a skutočnosť. In *Svätopluk 894 – 1994*. Nitra, 1996, s. 158.) Okrem toho ide aj o prirodzenú analógiu s mestom (hradiskom) Nitra, ktorá podobne ako mesto Morava, ležala na rovnomennej rieke a je pravdepodobné, že aj krajina, ktorej centrom bola Nitra, sa nazývala Nitravou.

1992, s. 35-36.), ako aj *Vznik a vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku do konca 13. storočia* (In *Pamiatky a múzeá*, 1992, 2, s. 5-7). Profesor Marsina spracoval v roku 1992 časť publikácie MARSINA, Richard – ČIČAJ, Viliam – KOVÁČ, Dušan – LIPTÁK, Ľubomír. *Slovenské dejiny* (Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1992, s. 7-87).

V roku 1993 sa cyrilo-metodskej problematiky dotkol vo vedeckej štúdii *Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi od 9. do polovice 13. storočia* (In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 529-542) a v štúdii *O Nitrianskom biskupstve. Prečo nebolo obnovené biskupstvo v Nitre hneď začiatkom 11. storočia?* (In *Szomszédaink között Kelet-Európában*. Budapest : MTA Történettudományi Intézete, 1993, s. 27-32) a v štúdii *Kresťanské tradície na Slovensku* (In *Viera, veda, spoločnosť. Zborník prednášok 2*. Bratislava : Vydavateľstvo Alfa, 1993, s. 17-22).

V roku 1996 sa podieľal na kolektívnej monografii *Kresťanstvo a jeho rozšírenie na Slovensku* (Bratislava : Metodické centrum mesta Bratislavy, 1996, 30 + 14 s.).

V roku 1998 bola publikovaná jeho štúdia *Byzantská misia na Veľkej Morave a Rím* (In KROŠLÁKOVÁ, Ema – KRALČÁK, Ľubomír (eds.). *Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Materiály z konferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre*. Nitra : FF UKF, 1999, s. 27-37), ako aj štúdia *O začiatkoch cirkevnej organizácie na Slovensku* (In *Katolícka cirkev a Slováci*. Bratislava : Bernoláková spoločnosť, Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi na Slovensku, 1998, s. 9-20).

V roku 2004 vyšla vedecká štúdia *Cyrilometodská tradícia na Slovensku* (In *Studia historica Tyrnaviensia 5*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2004, s. 25-36).

V roku 2009 zostavil s Petrom Mulíkom kolektívnu monografiu *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno* (MARSINA, Richard – MULÍK, Peter (eds.). Martin : Matica slovenská, 2009. 179 s. Autori: Marsina, Richard – Kolník, Titus – Ďurica, Milan S. – Mulík, Peter – Sedlák, Vincent – Hrnko, Anton – Marek, Miloš – Blanár, Vincent – Majtán, Milan – Škultéty, Jozef – Stanislav, Ján – Bartek, Henrich – Filip, Michal – Kučera, Matúš), kde sa venoval najmä Svätoplukovi a riešil aj jeho vzťah k Cyrilovi a Metodovi, respektíve k používaniu slovanských prekladov liturgie. Táto kolektívna monografia ako doplnené a rozšírené druhé vydanie vyšla roku 2012 ako *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno* (MARSINA, Richard – MULÍK, Peter (eds.). Martin, 2012, 216 s.).

V roku 2010 vyšla v matičnom *Historickom zborníku* štúdia *Cyrilometodská misia v slovenských dejinách* (In *Historický zborník*, roč. 20, 2010, č. 1, s. 18-28).

V roku cyrilo-metodského výročia 2013 sa konalo niekoľko vedeckých podujatí k tomuto výročiu. Publikácie však vyšli až v roku 2014: *Nitra a byzantská misia* (In *Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014 s. 23-29) a *Pôsobenie byzantskej misie na Veľkej Morave* (In *Vzdelávanie – súčasť misie svätých Cyrila a Metoda. Zborník príspevkov z konferencie k 1150. výročiu príchodu Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu, 3. a 4. júla 2013, Kaštieľ Mojmirovce*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2014 s. 30-33). Významný článok publikoval aj v *Historickej revue: Význam byzantskej misie v slovenských dejinách* (In *Historická revue, Špeciál*, 2013, s. 22-29).

V matičnom vedeckom periodiku *Historický zborník* publikoval v roku 2016 štúdiu *Apoštolská stolica v Ríme a používanie slovanského jazyka v liturgii na Veľkej Morave (863 – 885)* (In *Historický zborník*, roč. 26, 2016, č. 2, s. 13-25), kde asi najdokonalejšie zhrnul všetky svoje poznatky k tejto téme.

Téma sa venoval aj v zborníku štúdií venovanému jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc., v štúdiu *Založenie a oneskorené obnovenie Nitrianskeho biskupstva* (In *Ingenii laus. Zborník štúdií venovaný jubilujúcemu prof. PhDr. Jánovi Lukačkovi, CSc.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 69-80).

Posledným dielom profesora Marsinu, ktoré sa dotýka cyrilo-metodskej problematiky, je *Codex Diplomaticus Episcopatus Nitriensis*, ktorý zostavil spolu s Jozefom Melišom a vyšiel v roku 2021.

Metodológia skúmania prameňov

Profesor Marsina, ako diplomatik, vo svojich výskumoch striktné vychádzal z prameňov. Nemožno sa tu podrobnejšie zaoberať všetkými zachovanými písomnými historickými prameňmi k cyrilo-metodskej problematike v diele profesora Marsinu venovaných obdobiu Veľkej Moravy. Išlo najmä o všetky primárne pramene a najvýznamnejšie zo sekundárnych prameňov, pričom treba venovať najprv pozornosť diplomatickým a rozprávacím prameňom.

Listiny a listy k veľkomoravskému obdobiu zväčša predstavujú korešpondenciu medzi Veľkou Moravou a pápežskou stolicou (Kúriou) v Ríme. Hoci sa hovorí o korešpondencii, treba zdôrazniť, že najmä zo strany pápežskej stolice nešlo iba o listy (teda zvyčajné oznámenia o určitých veciach a udalostiach) aj napriek tomu, že majú formu listu. Texty týchto listov majú zväčša dispozičný (prikazovací, udeľovací), neraz až privilegialny charakter, takže väčšina z nich je v pravom zmysle slova listinami. Časť týchto listín a listov sa nám nezachovala v plnom znení, ale len ako tzv. deperditá (t. j. stratené listy a listiny). Tak sa volajú tie listiny, ktorých niekdajšie jestvovanie sa spomína iba v iných hodnoverných listoch a listinách, obsahujúcich doslovne alebo v upravenej forme zväčša iba časť ich textu. V týchto prípadoch niekedy nie je jasné ani to, či sa zo strateného listu alebo z listiny zachovala práve podstatná časť ich textu alebo obsahu.

Za najstarší list, o ktorom možno hodnoverne predpokladať, že bol napísaný na Veľkej Morave (nepochybne po latinsky), považoval žiadosť kniežat'a Rastislava pápežovi Mikulášovi I. (24. apríl 857 – 13. november 867), ktorú možno datovať do rokov 861 – 862. Rastislav v ňom žiadal, aby pápež poslal na Veľkú Moravu učiteľov. Aj keď o tomto liste jestvuje len nepatrná zmienka, nemožno o jeho existencii pochybovať, lebo už aj v tom čase, pri obrátení sa na pápežskú stolicu, muselo ísť nepochybne o písomne podanú (formulovanú) žiadosť. Že to skutočne tak bolo, dokazuje druhá písomnosť, ktorej celý autentický text takisto nepoznáme. Bol to list Rastislava byzantskému cisárovi Michalovi III. (856 – 867), rovnako žiadajúci vyslanie učiteľov na Veľkú Moravu, napísaný pravdepodobne po grécky asi roku 862, pravdepodobne v jeho druhej polovici. Odpoveďou naň bol list cisára Michala III. Rastislavovi, napísaný iste v prvej polovici roku 863, ktorý doručili vyslaní učiteľia Konštantín a Metod. Je otázne, či sa má pokladať

zachovaný text listu pápeža Hadriána II. z roku 869 za deperditum, alebo či ide o úplný text. Jeho znenie sa zachovalo iba v *Živote Metodovom*. Obsahuje povolenie používať slovanské preklady liturgie (pri bohoslužbách) a všeobecne sa pokladá za privilégium. Niektorí bádatelia predpokladajú jestvovanie ďalšieho deperdita, opierajúc sa o náznaky v hodnoverných prameňoch. Mala ním byť listina pápeža Hadriána II. (14. december 867 – november alebo december 872) asi z rokov 869 – 870, ktorou poslal Metoda ako misijného biskupa na Veľkú Moravu.

Profesor Marsina nemal nijaké pochybnosti o hodnovernosti šiestich pápežských listov, ktoré sa zachovali v súvislosti s aktivitami na vyslobodenie Metoda z jeho internácie v Bavorsku. Všetky boli vydané pred 14. májom 873. Ich texty sa zachovali v zvyšku kancelárskeho registra pápeža Jána VIII. (14. december 872 – 16. december 882), ktorý bol ich vydavateľom. Sú to listy adresované pápežskému legátovi Pavlovi, kráľovi Ľudovítovi Nemcovi, salzburskému arcibiskupovi Adalvínovi, bavorskému vojvodovi Karlomanovi, pasovskému biskupovi Hermanrichovi a freizinskému biskupovi Annonovi. Vtedy súčasne poslal pápež osobitný list aj Metodovi; jeho text sa nezachoval; jeho jestvovanie sa spomína len v liste z roku 879.

Aj ďalšie písomne doklady zo spomínaného kancelárskeho registra sa zachovali z rokov 879 – 881. Sú to dva listy pápeža Jána VIII. arcibiskupovi Metodovi a Svätoplukovi zo 14. júna 879, ďalej oznámenie Svätoplukovi o pravovernosti Metoda a o súhlase s používaním slovanského jazyka pri bohoslužbách z júna 880, ktoré malo charakter privilégia, a napokon stratený list arcibiskupa Metoda pápežovi spreď marca 881 a pápežova odpoveď naň z 23. marca 881. Hodnovernosť týchto piatich písomností je nepochybná, keďže ich texty sa takisto zachovali v spomínanom kancelárskom registri.

Poslednú skupinu diplomatických písomností k Metodovej činnosti tvoria dve písomnosti z druhej polovice roku 885 sa zachovali v odpisoch z 11. – 12. storočia. Jedna bola napísaná pravdepodobne vtedy, keď sa ešte v Ríme nevedelo o smrti arcibiskupa Metoda, druhá až vtedy, keď to bolo známe. Je to list pápeža Štefana V. (september 885 – 14. september 891), ktorým sa podmienične zatracuje Metod a používanie slovanských liturgických prekladov, a neúplne zachované poučenie pre pápežského legáta Dominika, ktorý má usporiadať pomery veľkomoravskej cirkvi po smrti Metoda. Texty obidvoch týchto písomností sa zachovali v odpisoch z 11. – 12. storočia, vyhotovených pravdepodobne na základe textov (dnes strateného) kancelárskeho registra.

Zo sporov o pravosť spomínaných diplomatických písomností sa najväčšie pochybnosti dotýkali listu pápeža Hadriána II. Rastislavovi, Svätoplukovi a Koceľovi asi z roku 869. Skúmanie pravosti jeho textu bolo sťažené, lebo sa nezachovalo pôvodné latinské znenie, ale len cirkevnoslovanský, asi textovo neúplný preklad v *Živote Metodovom*, ktorý bol zostavený azda na základe gréckeho prekladu latinskej pôvodiny. Názory na pravosť tohto textu boli veľmi rozdielne, siahali až od úplného popierania, že by takýto list niekedy pápež Hadrián II. vydal, až po úplné ubezpečovanie, že zachovaný text listu predstavuje úplný a pravý list tohto pápeža. Na základe terajšieho stavu výskumu možno konštatovať, že pápež Hadrián II. skutočne vydal asi v polovici roka 869 list adresovaný Rastislavovi, Svätoplukovi a Koceľovi; jeho obsahom asi bolo, že Metoda poslal ako svojho učiteľa

(a splnomocneného legáta) k moravským (nitrianskym) a panónskym Slovenom a povolil mu, aby pri katechéze liturgii použil domáci slovanský jazyk.

Marsina venoval pozornosť aj skúmaniu pravosti obidvoch spomínaných písomností z roku 885. Vychádzal z toho, že poučenie by sa nemalo pokladať za nehodnoverné už preto, že sa zachovalo v odpise fragmentu registra pápežskej kancelárie; isté problémy vyplývajú iba z určitých rozporov medzi jeho znením a znením listu Štefana V. Bola potrebná pomerne dlhá výskumná práca v podstate kombinačného charakteru, aby z náznakovitých opôr v prameňoch (František Dvorník) vykonštruoval predpoklad tzv. Vichingovho falza. Tento falošný text údajne zostavil, alebo dal zostaviť, nitriansky biskup Viching v rokoch 880 – 881 a svojím obsahom bol protipólom spomínaných výsad (privilégia) pre moravskú cirkev z júna 880. Falzum, zatracujúce Metoda a jeho činnosť, Viching v rokoch 880 – 881 asi ukázal Svätoplukovi a pri svojom pobyte v Ríme okolo polovice roka 885 možno predložil jeho znenie pápežovi Štefanovi V. pri zostavovaní listu Svätoplukovi. V pápežskej kancelárii ho zrejme použili ako predlistinu, z ktorej čerpali informácie do nanovo zostavovaného listu. Touto kombináciou sa vysvetľujú obsahové rozpory medzi listom a poučením z roku 885, takže súčasné bádanie texty obidvoch písomností pokladá za hodnoverné.

Hodnovernosť prameňov

Je na mieste v tejto súvislosti otvoriť otázku hodnovernosti prameňov, konkrétne naratívnych prameňov Život Konštantína a Život Metoda. Oba patria k tomuto literárnemu biografickému žánru typu hagiografie. Sú to biografie – životopisy kresťanských svätcov, mučeníkov, mníchov a askétov, ktoré boli jednou zo základných foriem cirkevnej slovesnosti a literatúry najmä v období stredoveku. Plnili dôležité liturgické, ideologické a politické funkcie (tzv. praktická hagiografia). Zámerom hagiografie nebolo opísať skutočné historické udalosti alebo podať psychologický portrét osobnosti, ale idealizovaným spôsobom opísať jej život, cnostné skutky či utrpenie a vytvoriť tak ideálny vzor pre kresťana.

Za sekundárne diplomatické pramene k dejinám Veľkej Moravy pokladal profesor Marsina aj tzv. pilgrimské falzá. Iniciátorom ich vzniku bol v sedemdesiatych rokoch desiateho storočia pasovský biskup Pilgrim. Chcel nimi dokázať oprávnenosť cirkevno-správnych nárokov Pasova na územie niekdajšej Veľkej Moravy. Ide o súbor siedmich falošných listinných textov, ktoré sa svojimi dátumami hlásia do rokov 824 – 827 – 973. Zachovali sa v odpisoch z 11. – 12. storočia. Z obsahovej stránky najzaujímavejší je údajný list pápeža Eugena II. (824 – 827) biskupom Rathfredovi vo Faviáne, Metodovi v Speculoiuliu, Alchwinovi v Nitre a Annonovi vo Vetvare, ďalej vojvodom Tutundovi a Mojmírovi. Pápež im oznamuje, že Urolfa, arcibiskupa v Lorchu (ktorý sa pokladal za pôvodné biskupské sídlo, až neskôr prenesené do Pasova), ustanovuje za ich metropolitu. Z niektorých tu spomínaných mien je na prvý pohľad zrejmé, že ide o tradíciu, vzťahujúcu sa nie na roky 824 – 827, ale na časy o čosi neskoršie, na obdobie Veľkej Moravy. Jednoznačnou a nespornou reminiscenciou na skutočné pomery sú mená Metod a Mojmír a údaj o jestvovaní biskupstva v Nitre, ktoré sa dá ako jediné spomedzi štyroch spomenutých biskupských sídiel jednoznačne a nesporne lokalizovať. Rovnako

za reminiscenciu možno pokladať meno biskupa Annona, ktorý bol prvým známym chérepiskopom (misijným, putovným biskupom) v Panónii, doloženým roku 833 a 836. Osoby a fakty spomínané v texte tohto listu vedľa seba nie sú dobové – podľa toho, čo vieme z iných hodnoverných prameňov. V čase vyhotovovania týchto falošných listinných textov jestvovala vo vedomí ich vyhotovovateľov už len veľmi skreslená tradícia; aj napriek tomu z nej však jasne vyznievalo, že v minulosti pôsobil na vtedajšom území Veľkej Moravy cirkevný hodnostár Metod, viaceré biskupstvá a knieža Mojmir (II.). Súhrnne teda možno o týchto falošných listinných textoch povedať, že hoci dnes niet sporu o ich falošnosti, iniciátorovi a čase vzniku, predsa sa v nich približne o sto rokov neskôr odzrkadlila tradícia, aj keď čiastočne (možno aj úmyselne) zmätená a skreslená. Najnovšie bádanie o týchto listinných textoch nevyučuje, že šlo len o zámer, len o falošné koncepty, ktoré nikdy nenadobudli primeranú listinnú formu, takže vlastne ani nikdy neboli odoslané svojim adresátom, a teda sa neurobil ani pokus, aby sa stali právne účinnými.

Z mnohých rozprávacích a právnych prameňov k dejinám Veľkej Moravy a činnosti byzantskej misie spomenieme len najstaršie a obsahovo najdôležitejšie. S ich použitím vznikli neskôr ďalšie, väčšinou stručnejšie pramene, ktoré však iba zriedkavo dopĺňujú alebo rozhojňujú naše poznatky. Prevažne ide o skrátené verzie svojich predlôh.

Profesor Marsina používal z rozprávacích prameňov napísaných po latinsky Fuldské analý (Annales Fuldenses), kde je najviac údajov o dejinách Veľkej Moravy, ktoré začal písať okolo roku 830 mních Einhard a dovedol ich až do roku 839. Jeho pokračovateľom do roku 863 bol mních Ruodolf a po ňom do roku 882 a neskôr až do roku 887 spisovateľ Meginhard. Poslednú časť predstavujú anonymné pokračovania – mohučské (Mainz, 882 – 887), regensburské (882 – 897) a altaišské (Niederaltaich, 897 – 901). Používal aj ďalší latinský rozprávací prameň, obsahujúci údaje o kristianizácii na Veľkej Morave, spis *Obrátenie Bavorov a Korutáncov* (*Conversio Bagoarioum et Carantanorum*) na kresťanskú vieru. Vznikol v rokoch 870 – 871 a jeho autor bol príslušníkom juhonemeckého kléru. Cieľom tohto tendenčného spisu bolo dokázať cirkevnoprávne nároky Salzburškého arcibiskupstva (juhonemeckej cirkevnej provincie) na územie Panónie i Veľkej Moravy. Zachoval sa v odpise z jedenásteho storočia.

Významným prameňom je aj tzv. *Bavorský geograf* alebo *Opis hradov a krajín na sever od Dunaja* (*Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii*). Pozostáva z dvoch častí, z ktorých druhá vznikla asi až koncom deviateho alebo začiatkom desiateho storočia. Na čas vzniku prvej časti sú rozdielne názory. V súčasnosti sa však upúšťa od datovania jej vzniku okolo roku 817 a uprednostňuje sa rok 843. Nie je však vylúčené, že zachovaný text prvej časti obsahuje aj interpolovanú vetu, vsunutú okolo rokov 882 – 883.

Nepochybne najviac údajov k problematike, ktorou sa tu zaoberáme, obsahujú cyrilo-metodské životopisy *Život Konštantína* (ŽK) a *Život Metoda* (ŽM). ŽK vznikol na Veľkej Morave niekoľko rokov po smrti Konštantína, azda už okolo rokov 873 – 874, a jeho autorom bol Metodov žiak. ŽK nás pomerne podrobne oboznamuje so životom Konštantína od narodenia až do smrti. Obsahuje aj Konštantínove vyjadrenia v jeho

dišputách s inovercami a trojjazyčníkmi a je bohato vyšperkovaný citátmi z Biblie. Najstaršie zachované slovanské rukopisy *ŽK* pochádzajú až z pätnásteho storočia.³ Obdobie od smrti Konštantína (869) až do smrti Metoda (885) zachycuje *ŽM*, ktorý je kratší a je štylizovaný omnoho vecnejšie ako *ŽK*. Vznikol na Veľkej Morave na základe podkladov zhromažďovaných zrejme už za Metodovho života, nedlho po Metodovej smrti, v rokoch 885 – 886, teda ešte pred vyhnaním prívržencov používania slovanských liturgických prekladov z Veľkej Moravy. Za jeho autora niektorí bádatelia pokladajú Metodovho žiaka Klimenta, neskoršieho biskupa veľického (v Macedónii). Najstarší rukopis *ŽM* sa zachoval z prelomu dvanásteho a trinásteho storočia. Ešte staršia ako *ŽK* je latinská *Rímska legenda (Vita Constantini-Cyrilli cum translatione sancti Clementis)*, ktorej autorom bol veletrijský biskup Gauderich; zložil ju okolo roku 873 v súvislosti so zavádzaním kultu Konštantína-Cyrila a oživovaním kultu pápeža Klementa I. (asi 91 – asi 101). Obsahuje krátky životopis Konštantína-Cyrila. Najstaršie rukopisné zachovanie jej textu pochádza z dvanásteho storočia. Možno už v súvislosti s pohrebom Metoda, alebo len o niečo neskôr, vznikol krátky *Život Konštantína a Metoda*, ktorý je stručným poučením o ich účinkovaní na Veľkej Morave. Napísal ho domáci autor v čase bojov Gorazda a jeho prívržencov s Vichingovou stranou. Najstaršie rukopisy s jeho textom pochádzajú z 13. – 14. storočia. Takisto ešte pred vyhnaním Metodových žiakov z Veľkej Moravy napísal niektorý z nich (najpravdepodobnejšie Kliment) *Pochvalné slovo Cyrilovi a Metodovi*, ktoré obsahuje iba stručné údaje o ich živote a skutkoch. Najstarší rukopis obsahujúci text tejto práce sa zachoval z trinásteho storočia.

Iné pramene k cyrilo-metodskej problematike

Cyrilo-metodské právne pamiatky boli, pravda, kompiláciami starších právnych pamiatok z Byzantskej alebo Franskej ríše, no sú dokladom toho, aké právne predpisy sa uvádzali do života v čase pôsobenia byzantskej misie na Veľkej Morave. Základné znenie *Súdneho zákona pre laikov* zostavil asi Metod ešte v čase príprav cesty na Veľkú Moravu, teda už asi roku 863. Pri jeho zostavovaní sa pravdepodobne opieral o byzantský zákonník z roku 726 a na Veľkej Morave ho potom doplnil z rímskych a franských predlôh; sankcie tohto zákonníka sú v porovnaní s byzantskými veľmi prísne. Obsahuje ustanovenia na posilnenie feudálnych vzťahov a jednoženstva (manželstva). Najstarší rukopis s jeho textom sa zachoval z trinásteho storočia. Pravdepodobne po návrate z Konštantínopolu

³ Pavol Jozef Šafárik vychádzal pri zostavení *Života Konštantína* z rílskeho rukopisu od gramatika Vladislava z roku 1479, písaného v Žegligove pod Čiernou Horou v Macedónii. Rozdelil text na kapitoly, rozpísal skráteniny v tituloch, pridal interpunkciu a niektoré formulácie prevzal z iných rukopisov ako z rílskeho, hoci ten sa ináč usiloval prepísať čo najpresnejšie. K dispozícii mal päť rukopisov. Okrem 1. rílskeho od gramatika Vladislava ešte 2. moskovský od metropolitu Makária zo 16. storočia, 3. prvý ľvovský srbskej redakcie od arcibiskupa Teofylakta Ochridského asi z konca 15. storočia, 4. druhý ľvovský ruskej redakcie a neskoršieho veku z baziliánskeho monastiera a 5. niekoľko kapitol z rímskeho rukopisu z Vatikánskej knižnice. PAVLOVIČOVÁ, Kristína. O názve *Života Konštantína-Cyrila*. On the Title of The Life of Constantine-Cyril. In *Scientia et eruditio*, roč. 3, 2019, č. 3, s. 27 – 40. Dostupné online: https://www.academia.edu/88041744/O_n%C3%A1zve_%C5%BDivota_Kon%C5%A1tant%C3%ADna_Cyrila_On_the_Title_of_The_Life_of_Constantine_Cyril.

v rokoch 882 – 884 preložil Metod tzv. *Nomokánon*, t. j. zbierku cirkevných kánonov a občianskych zákonov. Šlo iba o výťah zo zbierky *Synagóge*, zostavenej v šiestom storočí v Konštantínopole. Najstaršie slovanské znenie tohto nomokánonu sa zachovalo v rukopise z trinásteho storočia. Buď Metod sám už okolo roku 863, alebo podľa iných bádateľov Gorazd alebo Kliment zostavili zbierku cirkevnoprávnych predpisov nazvanú *Ustanovenia svätých otcov o trestoch za vraždu a za hriechy*. Vzorom im bol doteraz neznámy penitenciál (kniha o trestoch) zo Západu. Najstaršie rukopisy tohto diela sa zachovali z trinásteho storočia. V podstate právneho charakteru, hoci pôvodne asi šlo o prednesenú kázeň, sú *Napomenutia vládarom*, predpisujúce, ako sa majú správať vládcovia. Zložil ich buď Metod sám, alebo niektorý z jeho žiakov. Text sa zachoval v starobyľom hlaholskom rukopise z jedenásteho storočia.

V súvislosti s Veľkou Moravou veľmi často spomínaným prameňom je dielo byzantského cisára Konštantína VII. Porfyrogeneta (945 – 959) *O spravovaní ríše* (*De administrando imperio*), napísané okolo polovice desiateho storočia. Prvý raz sa v ňom používa pomenovanie Veľká (či vzdialená) Morava, pomerne podrobne sa v ňom vraví o jej zániku ako dôsledku nesvornosti troch Svätoplukových synov (vrátane motívu troch prútov) a jej zničenie a obsadenie starými Maďarmi.

Rastislavova a Svätoplukova ríša, alebo ako je to v slovenskej historiografii zaužívané Veľká Morava, bol štátny útvar a časť našich dejín, ktorou sa profesor Marsina ako medievista zaoberal, ale dnes sa tým podrobnejšie nebudeme zaoberať. Hodno však uviesť, že Marsina bol zástancom politického aj etnického dualizmu Rastislavovej a Svätoplukovej ríše, v ktorom, podľa neho, spolu bývali predkovia Moravanov a Slovákov. Nazdával sa, že toto najstaršie obdobie našej minulosti možno prostredníctvom zachovaných historických dokladov pomerne podrobne dokumentovať a urobiť si o ňom konkrétnejšiu predstavu, lebo poznáme mená všetkých vládcov Veľkej Moravy, máme mnoho dokladov o ich úsilí udržať si samostatné postavenie v bojoch s Východofranským kráľovstvom.

Profesor Marsina sa so záujmom venoval zápasom o používanie slovanského jazyka v liturgii a o utvorenie samostatnej moravskej cirkevnej metropoly, pretože k tomu sa vzťahuje relatívne najviac zachovaných dokumentov o tomto období. Preto nemôže prekvapovať, že popri menách vládcov Veľkej Moravy sa vo väčšine zachovaných písomností spomínajú mená Konštantína (Cyrila) a Metoda, ktorí vytvorili aj do praxe uviedli slovanské preklady liturgických textov u nás. A po smrti Konštantína-Cyrila bol arcibiskup Metod ústrednou postavou utvárania samostatnej cirkevnej organizácie a zápasu o používanie starocirkevno-slovanského jazyka (staroslovienčiny) v liturgii, ktorý sa až vtedy naplno rozpútal. V čase, keď sa tieto udalosti odohrávali, bolo utvorenie samostatnej cirkevnej organizácie pre vznikajúci či jestvujúci štát rovnako dôležité ako utvorenie a fungovanie orgánov štátnej organizácie. Tam, kde táto podmienka nebola splnená, vznikali aj v prípade pevnejšie organizovaných štátov možnosti zásahov zvonka prostredníctvom cirkevnej sféry. To mohlo naštrbovať a zväčša aj naštrbovalo suverenitu štátu. Vykonať zásahov v cirkevnej sfére bývali zvyčajne exponentmi tých mocností, ktoré presadzovali na „misijnom“ území svoje politicko-mocenské záujmy, alebo toto územie pokladali za sféru svojho vplyvu.

Profesor Marsina vo svojich prácach zachytil a interpretoval pôsobenie, význam a hodnotenia cyrilo-metodskej misie. Vo vtedajšej odbornej literatúre, najmä staršej a cirkevnej, Metoda a jeho mladšieho brata Konštantína označovali prevažne za vierozvestcov – kresťanských misionárov, ktorí našich predkov obracali na kresťanskú vieru. Takéto chápanie považoval za zúženie významu ich skutočného pôsobenia u nás. Konštantín a Metod neprišli do celkom pohanskej, t. j. nekresťanskej krajiny. Z nábožensko-cirkevného hľadiska znamenal ich príchod zintenzívnenie pokresťančovania a postupné utváranie vyššej organizačnej štruktúry cirkvi na Veľkej Morave. Pravda, ich činnosť bola omnoho širšia a znamenala oveľa viac než len rozširovanie kresťanského náboženstva. Svojím pôsobením podstatne ovplyvňovali aj formovanie právneho systému a zavádzanie novej cirkevnej organizácie, čo malo aj veľké politické dôsledky.

Ako interpretoval profesor Marsina príchod byzantskej misie

Už samo ich pozvanie a príchod boli azda omnoho viac motivované politickým rozhľadom a úvahami ako náboženskou zánietenosťou. Bezprostredným impulzom pre Rastislava, aby hľadal východisko z jestvujúceho stavu, nebola jeho náboženská horlivosť, ale vtedajšia politická situácia. Prevažná časť kresťanských misionárov na Veľkej Morave pochádzala z Východofranského kráľovstva, z juhonemeckej oblasti (dnešné Bavorsko a sčasti Rakúsko). Z veľkého množstva zachovaných hodnoverných písomných dokladov vieme, že Východofranské kráľovstvo sa ustavične usilovalo dostať priestor starej Moravy a Nitravy do čo najväčšej závislosti, do svojho vazalstva, a že výsledky týchto jeho pokusov neboli malé. Pri realizácii týchto úsilí „asistovali“ aj kresťanskí misionári pochádzajúci z Východofranského kráľovstva. Boli závislí od svojich tamjších cirkevných predstavených, ktorí patrili do vládnucej vrstvy Východofranského kráľovstva, a teda boli aj predstaviteľmi jeho expanzionistických zámerov a cieľov. Možno povedať, že aj vládnuca vrstva Rastislavovho hegemonu ich zámerne a cieľavedome používala na prípravu a umožnenie realizácie svojich cieľov, ba to od nich vyžadovala. Preto počínanie Rastislava, usilujúceho sa vymaniť spod týchto vplyvov, možno označiť za rozhodnutie politického charakteru, slúžiace v prvom rade politickým záujmom veľkomoravského štátu, jeho vnútornému upevneniu, posilneniu a oslobodeniu sa od vonkajších politických tlakov a vplyvov.

Hlavnou úlohou Konštantína a Metoda bolo, ako to vyplýva zo zachovaných úryvkov Rastislavovho listu byzantskému cisárovi Michalovi III., založenie „učilišťa“ – školy na vzdelanie a formáciu duchovných a utvorenie samostatných základov vzdelanosti nielen v náboženskej, ale aj v právnej a všeobecne kultúrnej sfére. V súvislosti s touto činnosťou, lepšie povedané v príprave na ňu, stalo sa tu ešte viac, lebo vzniklo nové slovanské písmo – hlaholika, čoho dôsledkom bol zrod slovanského (slovenského) písomníctva a literatúry, čo sa síce u nás neudržalo, ale stalo sa trvalým základom kultúry časti južných a všetkých východných Slovanov.

Predstaviť život a činnosť takých významných osobností, ako bol Konštantín Filozof a arcibiskup Metod, nemožno izolovane, ale len s prihliadnutím na celkovú vtedajšiu situáciu. Preto sa najprv treba zaoberať prameňmi k tomuto obdobiu a vývojom

veľkomoravského štátu všeobecne až do čias, keď padlo rozhodnutie o vyslaní posolstva do Byzantska, hoci Veľká Morava nesusedila bezprostredne s Byzantskou ríšou.

Činnosť byzantskej misie

Činnosť byzantskej misie na Veľkej Morave Marsina rozdeľoval na tri obdobia. V prvom období (863 – 867) sa položili základy používania slovanského jazyka v liturgii a vyučili sa prví žiaci Konštantína a Metoda. V druhom období (867 – 873) bola ich činnosť prerušená, lebo z Veľkej Moravy odišli a pri odchode asi ani nepomýšľali na návrat. Tri mesiace z toho boli u blatnianskeho vládcu Kocela, syna kniežaťa Pribinu, vyhnaného moravským kniežaťom Mojmirom z Nitry, potom v Benátkach a v Ríme. Uväznenie Metoda juhonemeckými biskupmi oddialilo jeho návrat na Veľkú Moravu o ďalšie tri roky. V treťom období (873 – 885) sa naplno rozvinulo slovanské učilište, ale vystupňovali sa aj boje o používanie slovanského jazyka v liturgii, o jeho opätovné schválenie a potvrdenie pápežskou stolicou.

Napokon po smrti arcibiskupa Metoda bolo používanie slovanského jazyka v liturgii vplyvom negatívneho vzťahu Svätopluka I. k nemu a následne aj zmeneného stanoviska pápežskej stolice opäť zakázané. Treba upozorniť, že za tým boli nielen politické, ale aj náboženské dôvody. Konštantínopolský patriarcha Fotios, blízky priateľ Konštantína, sa prostredníctvom kristianizácie mimoriadne zaslúžil o rozšírenie byzantského vplyvu, najmä do Bulharska, čím sa opäť dostal do sporu s pápežskou stolicou, ktorá si práve v tom čase robila veľké nádeje, že sa jej podarí definitívne získať Bulharsko pod svoju cirkevnosprávnu právomoc. Keď pápež Mikuláš I. na Lateránskej synode na jar roku 863 opätovne vyhlásil, že za právoplatného konštantínopolského patriarchu uznáva jedine jeho predchodcu Ignatia, obvinil Fotios pápeža z kacírstva a slávnostne ho exkomunikoval, lebo kresťanský Západ používal *Vyznanie viery* (Krédo) s formuláciou „Verím vo Svätého Ducha, ktorý vychádza z Otca aj Syna“ – *filioque* (aj Syna).⁴ Náboženské spory ohrozovali stabilitu Svätoplukovej ríše, a preto sa Svätopluk rozhodol ich ukončiť, ako to opisuje Kliment Ochridský: „Nakoniec sa obrátili (prívrženci Vichinga) na svoje posledné útočisko, na podlého Svätopluka a ohovorili pravoverných, že si vymýšľajú novoty a že

⁴ *Filioque* (lat. „i zo Syna“) je spornou súčasťou kresťanského Nicejsko-carhradského vyznania viery v katolíckom znení (pravoslávni používajú Nicejsko-carhradské vyznanie viery vždy zásadne bez *filioque*). Týmto pojmom je tiež označovaný vieroučný spor medzi východnou a západnou cirkvou aj s jeho historickými súvislosťami. Táto formula sa zaoberá pôvodom Svätého Ducha. Podľa pôvodného znenia Nicejsko-carhradského vyznania viery Svätý Duch vychádza z Otca („... ktorý z Otca vychádza...“). V súvislosti s bojom proti arianizmu, ktorý na kresťanskom Západe predovšetkým u Ostrogótov, Vizigótov a Longobarďov pretrvával do siedmeho storočia a znižoval význam Ježiša Krista – Syna, tým aj popieral Svätú Trojicu, začalo sa na Západe používať *filioque* „Svätý Duch vychádza z Otca i zo Syna“. Hlavnými prvými zástancami tohto učenia sú Marius Victorinus († asi 362), ktorý vypracoval teológiu Svätého Ducha ako vzájomnej lásky Otca a Syna, a sv. Hilarius z Poitiers († 367). Veľký západný teológ sv. Augustín († 430) potom tieto dva prúdy spojil a tvrdil, že Svätý Duch vychádza z Otca i Syna, ale s tým, že Otec je jeho *fons principalis* (hlavným prameňom, vychádza z neho *principaliter*), a že vychádza z Otca a Syna nie ako z dvoch prameňov, ale ako z jedného jediného. Z Otca teda vychádza ako zo svojho hlavného prameňa, zo Syna potom ako z niekoho, kto má svoj samotný pôvod opäť v Otcovi. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Filioque>.

by mohli povstať proti jeho vláde, ak sa s vládcom nezhodujú v učení viery, lebo opačné zmýšľanie je aj odbojom. Ten (Svätopluk) predvolajúc si nasledovníkov Metoda vraví: ‚K akémuže to rozkolu dochádza medzi vami a každodenne sa nepriateľsky hádate? Či nie ste všetci bratia? Nepatríte medzi kresťanov? Prečo sa teda nedohodnete medzi sebou, nepousilujete o jednotu?‘ Oni však prostredníctvom Gorazda a Klimenta, tí totiž viedli rozhovor, vlastnými ústami odpovedali: ‚Vládca, o tomto by sme museli viesť dlhé reči... Keďže však tvoja neznalosť Písma ti nedovoľuje počúvať najobširnejšie a najobsiahlejšie výklady, dávame na tvoju otázku jednoduchú odpoveď: rozdeľujeme sa veru, lebo aj Pán prišiel mečom udrieť a oddeliť dobré od zlého...‘ On však (Svätopluk) navedený bludármi, pretože im bol celkom naklonený, dal pravoverným (Metodovým žiakom) takúto odpoveď: ‚Som si vedomý svojej veľkej nevzdelanosti a nevyznám sa vo vierouke. Veď či nie som negramotný? Jednako sa kresťanstva pridrižiam a budem sa pridrižovať. Avšak takéto spory, ktoré u nás rozduchavate, nie som schopný riešiť slovami, ani rozlišovať pravého učiteľa od falošného. Teda rozsúdím vás ako kresťan... kto prvý predstúpi a odprisahať, že správne a pravoverne verí, ten sa podľa môjho rozhodnutia v ničom neprehrešuje proti správnosti vo viere, tomu aj cirkev odovzdám a pridelím, ako sa patrí, kňazský úrad v cirkvi.‘ Vtedy Frankovia s veľkou ochotou hotoví prisahať, nečakajúc ani koniec odpovede kniežaťa, prisahali a zotrvali pri svojom nesprávnom učení.⁵ Ako pri obnovení krstných sľubov sa prisahalo na každú vetu Kréda v latinskom znení, čo Metodovi žiaci odmietli pri vete s formuláciou s *filioque*. Preto sa rozhodlo o ich bludárstve v očiach zástancov *filioque* a panovníka. A k ich vyhnaniu z krajiny.⁶

Dielo Konštantína a Metoda, vytvorené na Veľkej Morave, malo podľa Marsinu svoju kontinuitu u južných a východných Slovanov. Príchod starých Maďarov a ich zahraničnopolitická a kultúrna orientácia vplývali na postupné zanikanie tradície o činnosti a diele sv. Cyrila a Metoda u nás. No jestvujú indície, že dochádzalo aj k vedomému zatlačaniu tejto tradície, ako nezlučiteľnej s novým kultúrno-politickým a náboženským vývojom.

Marsina zdôrazňoval, že hoci k obdobiu pôsobenia Cyrila a Metoda jestvuje pomerne dosť pramenných údajov, neinformujú o všetkom, čo by nás v tejto súvislosti zaujímalo. Preto sa už viaceré generácie historikov a jazykovedcov najrozličnejšími dohadmi a výkladovými kombináciami detailov usilovali dotvárať informácie poskytované prameňmi. Nie vždy sa im to podarilo rovnako úspešne. Navyše mnohé z týchto kombinácií sú navzájom vonkoncom protirečivé. Budeme sa usilovať oboznámiť sa s nimi a konfrontovať ich s doslovnými výpoveďami hodnoverných historických prameňov. Nebude sa nič zakrývať. Aj historické pramene sa budú navzájom konfrontovať, skúmať ich výpovedná hodnota a uvažovať o nej. Z mnohých konkrétnych miest v nich názorne vyplynú aj to, ako mohli

⁵ ŠKOVIERA, Andrej. *Svätí slovanskí sedmopočetníci*, Bratislava : Slovenský komitét slavistov/Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2010, s. 115, pozn. 371.

⁶ Pozri aj ŠKOVIERA, Andrej. Vyhnanie Metodových učeníkov z Veľkej Moravy. In MICHALOV, Jozef – IVANIČ, Peter – HETÉNYI, Martin – TANESKI, Zvonko (eds.). *Význam kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda pre Európu*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 33-57. Viac na: <https://kniznica-sgzp.webnode.sk/news/svati-sedmopocetnici/>.

tvorcovia rozprávacích historických prameňov dosť ľubovoľne narábať s predmetom svojho opisu a ako veľmi mohli jeho znenie upraviť až znetvorit' aj neskorší odpisovači.

Marsina upozorňoval, že reč prameňov k deviatemu storočiu je iná ako tá, ktorá je v prácach historického charakteru zvyčajná dnes. Všetky deje ľudí sa tam viažu tak či onak na náboženstvo, závisia od Boha, ktorý všetko bezprostredne riadi. A to všetko sa prejavuje aj v jazyku prameňov, ktoré sú preplnené odvolávaniami na Boha a jeho prikázania. Hodnotením činnosti Konštantína a Metoda sa v minulosti zaoberali vo veľkej miere cirkevní historici. Pre nich boli Konštantín-Cyryl a Metod svätcami, a preto ich pôsobenie a život vykladali ako čisto náboženskú aktivitu. Nemožno mať pochybnosti o skutočnej náboženskej oduševnenosti Konštantína-Cyryla a arcibiskupa Metoda. Ich činnosť a význam nemožno však zredukovať iba na náboženské pôsobenie.

Vzťah Svätopluka k Cyrilovi a Metodovi

Osobitnú pozornosť venoval profesor Marsina Svätoplukovmu postoju k používaniu slovanského bohoslužobného jazyka (v liturgii). Svätopluk ako nitriansky údelný vojvoda z poverenia kniežata Rastislava pravdepodobne ako prvý vysoký veľkomoravský hodnostár privítal byzantskú misiu na území Veľkej Moravy, sprevádzal ju do svojho sídla v Nitre a odtiaľ do hlavného sídla Rastislavovho do hradiska (mesta) Moravy.⁷ Jeho vzťah ku Konštantínovi a Metodovi bol teda od začiatku kladný, vychádzal im v ústrety a pomáhal im v ich práci. V dobrom naňho spomínali aj po svojom odchode z Veľkej Moravy v roku 867 a pri zostavovaní pápežskej buly *Gloria in excelsis* bol iste na návrh Metoda v adrese tejto buly uvedený Svätopluk hneď po Rastislavovi ako samostatný vládca alebo spoluvládca. Hoci v listoch pápeža Jána VIII. a v tzv. *Commonitoriu* spred 14. mája 873, prikazujúcich bavorskej hierarchii prepustenie arcibiskupa Metoda,⁸ sa ani náznakom nespomína aj angažovanie Svätopluka do úsilia o jeho vyslobodenie, nemožno to vylučovať, lebo práve záujem Svätopluka a listy arcibiskupa Metoda pápežovi mohli byť prostriedkami, ktoré upovedomili aj Svätú stolicu o neprimeranom až surovom zachádzaní s arcibiskupom Metodom.⁹ V tejto súvislosti je dôležitý aj čas, kedy pápež Ján VIII. energicky vystúpil za vyslobodenie Metoda. Stalo sa to vtedy, keď Svätopluk odrazením viacerých vpádov franského vojska posilnil svoje mocenské postavenie, a teda mohol sa začať venovať aj napraveniu krivdy spáchanej na Metodovi. V *Živote Metodovom* sa výslovne hovorí, že Moravania, teda vtedy iste v prvom rade Svätopluk, žiadali pápeža, aby im poslal Metoda.¹⁰

⁷ Vtedy najkratšia a najfrekventovanejšia cesta viedla z juhu popri Dunaji s dôležitým prechodom (brodom) cez Dunaj pri Komárne (Iži).

⁸ MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae (CDSI). I.* Bratislavae, MCMLXXI, s. 14-20, č. 17-25.

⁹ Bavorska cirkevná hierarchia to tajila; vyplýva to z listu Jana VIII. freisingskému biskupovi Annonovi spred septembra 873; keď sa pri návšteve freisingského biskupa Annona v Ríme pýtali na arcibiskupa Metoda, poprel, že by Metoda poznal alebo niečo o ňom vedel. *CDSI. I;* s. 20, č. 26.

¹⁰ V desiatej kapitole *Života Metodovho*. RATKOŠ, Peter (ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava, 1968, s. 241; BARTOŇKOVÁ, Dagmar – HAVLÍK, Lubomír – MASARIK, Zdeněk – VEČERKA, Radoslav

Marsina zdôrazňoval skutočnosť, že Svätopluk si arcibiskupa Metoda vážil, umožňoval mu rozširovať kresťanstvo aj na podmanených slovanských územiach, no osobne jednoznačne uprednostňoval vysluhovanie liturgie v latinskom jazyku, v čom ho nasledovali aj mnohí jeho veľmoži.¹¹ Tento jeho postoj mal asi hlbšie príčiny, o ktorých sa však nezachovali nijaké konkrétnejšie doklady; len za predpoklad možno pokladať domnienku, že Svätopluk bol možno za mladi dlhší čas ako rukojemník (záruka vazalstva), alebo na výchove v Bavorsku a tam si obľúbil alebo privykol na latinský jazyk v liturgii. V roku 863, v čase príchodu solúnskych bratov na Veľkú Moravu, jestvovala tam už sieť kostolov, v ktorých sa používal v liturgii latinský jazyk, čo sa iste ešte ďalej rozširovalo aj v rokoch 863 – 869. Marsina upozorňoval na nerozvážny a nedomyslený predpoklad, akoby sa po príchode byzantskej misie v roku 863 hneď a všade začal používať v liturgii slovanský bohoslužobný jazyk a zabúda sa na to, že najprv bolo treba vychovať kňazov, ktorí to dokázali.¹² Aj od roku 873, keď sa stal arcibiskup Metod predstaveným cirkvi v celej Svätoplukovej ríši, v liturgii sa používal paralelne latinský a slovanský bohoslužobný jazyk. Používanie latinského jazyka v liturgii bolo aj vtedy asi rozšírenejšie a väčší bol aj počet latinských kňazov (ešte azda) aj okolo roku 885.¹³ Iste bolo používanie latinského jazyka v liturgii rozšírenejšie na území Nitrianskeho biskupstva jestvujúceho od roku 880, na ktorého čele bol biskup Viching, lebo súdobé pramene ho pokladajú za najexponovanejšieho odporcu používania slovanského bohoslužobného jazyka v liturgii. Pri posilnení postavenia latinského jazyka v liturgii na Veľkej Morave po roku 880 nesporne významnú úlohu zohrávala okolnosť, že odvtedy bol Svätopluk a jeho štát pod priamou ochranou pápežskej stolice, čo malo veľký význam z medzinárodnoprávneho hľadiska. Vytýkať Svätoplukovi, že zradil slovanskú liturgiu, ktorej možno sám nebol nikdy prívržencom, lebo bol od čias svojho pokrstenia vychovávaný v kresťanskom prostredí používajúcom v liturgii výlučne latinský jazyk, je historicky neprimerané. Ak si lepšie všimneme pramene, v ktorých sa Svätopluk za svoj príklon k používaniu latinského jazyka v liturgii odsudzuje, tak sú to predovšetkým pramene, zostavené

(eds.). *Magna Moraviae fontes historici*. I. Praha – Brno, 1966, s. 153.

¹¹ Najjednoznačnejšie to vyplýva z buly *Industriae tuae* z júna 880, v ktorej sa povoľuje používať slovanský jazyk v liturgii, ale pre Svätopluka a jeho popredných sa tam výslovne udeľuje výnimka v tom zmysle, že ak si to budú priať, majú pre nich sväté omše slúžiť v latinčine. *CDSI*. I, s. 25, č. 30.

¹² Možno pripustiť, že pomerne rýchlejšie sa mohli preorientovať na používanie slovanského bohoslužobného jazyka v liturgii kňazi domáceho pôvodu, hoci mali latinské školy, napríklad Gorazd. Urobili to asi len niektorí, lebo ich predstaveným v Nitre bol archipresbyter, podriadený pasovskému biskupovi, ktorý to sotva mohol tolerovať. No je isté, že v evanjelizačnej katechéze aj franskí misionári používali ľudový jazyk, v ktorom našim predkom vytvorili základné modlitby.

¹³ Podrobnejšie cf. MARSINA, Richard. Povolenie slovanskej liturgie na Veľkej Morave. In *Historický časopis*, roč. 18, 1970, s. 4-16. Rozšírené francúzske znenie tejto štúdie *La lutte pour la liturgie slave dans la Grande Moravie* bolo pripravené a zaradené do *Studia historica slovacica* 7, 1972, s. 47- 68; pripravený zväzok nevyšiel, lebo bol potom nahradený pod tým istým číslom zväzkom, obsahujúcim štúdie od iných autorov; štúdia potom vyšla až v *Studia Historica Slovaca* 15. Bratislava, 1986, s. 189-208; porovnaj aj MARSINA, Richard. *Metodov boj*. Bratislava : Obzor, 1985.

prívržencami používania slovanského bohoslužobného jazyka v liturgii.¹⁴ Moderný historik si však musí byť vedomý toho, že Svätoplukov, v podstate negatívny, postoj k používaniu slovanského jazyka v liturgii nemohol predstavovať z hľadiska Rímskej kurie nič hriešne, nič také, za čo by ho mohla pápežská stolica odsudzovať alebo mu to vytýkať, ako to robia dobové rozprávacie pramene, zostavené prívržencami výlučného používania slovanského bohoslužobného jazyka v liturgii.¹⁵

Pri zjednodušenom chápaní a nedomyslení vtedajšej dobovej situácie by sa Svätoplukov negatívny postoj k používaniu slovanského bohoslužobného jazyka mohol pokladať za jednoznačný príklon k západnej (rímskej) kultúre, úsilie arcibiskupa Metoda o používanie slovanského jazyka v liturgii zas za príklon k východnej (byzantskej) kultúre.¹⁶ Marsina sa nazdával, že v tom čase aj arcibiskup Metod bol jednoznačne exponentom (povereníkom) pápežskej stolice, hoci aj vo (vlastne rímskej) liturgii sv. Petra, rozšírenej a používanej v Byzantsku a zavádzanej ním na Veľkej Morave,¹⁷ presadzoval používanie slovanského bohoslužobného jazyka. Napokon v poslednej štvrtine deviateho storočia ešte nejstvovala západná a východná cirkev, hoci sa v liturgii používali viaceré jazyky, najmä latinčina a gréčtina. Až neskôr, po odchode a vyhnaní (časti) žiakov Konštantína-Cyrila a Metoda z Veľkej Moravy, nastal vývoj, počas ktorého ich učenci, pôsobiaci v politickej sfére Byzantskej ríše, si postupne po všetkých stránkach osvojili byzantskú kultúru, stali sa jej súčasťou a položili základy novej slovanskej (kresťanskej) liturgie a kultúry.¹⁸

Kontinuita cyrilo-metodskej misie

Marsina bol umierneným zástancom kontinuity cyrilo-metodskej tradície. Konkrétne doklady pretrvávania tejto tradície u nás v stredoveku sú veľmi sporadické a podľa Marsinu nie sú slovenského pôvodu (skôr moravského alebo českého). Výraznejšie oživenie tejto tradície a postupne aj ich kultu sa viaže až na sedemnásťte storočie. Cyrilo-metodská tradícia poskytovala významnú oporu národno-obrannej argumentácii v období národného obrodzenia. Od druhej polovice devätnásteho storočia, a najmä po roku 1918, túto tradíciu zdôrazňovalo slovenské národno-emancipačné hnutie a katolícka cirkev.

Záver

Prof. PhDr. Richard Marsina, DrSc., ako jeden z najvýznamnejších slovenských medievistov sa vo svojom diele zoberal jednou z najvýznamnejších častí slovenských

¹⁴ Je to už v *Živote Metodovom*, napísanom nedlho po jeho smrti; vo sfalšovanom znení buly pápeža Hadriána II. z roku 869 sa hovorí: „Ak by sa však niekto... opovážil... haniť knihy jazyka vášho, nech je vytvorený nielen od prijímania, ale aj z kostola, kým sa nenapraví.“ RATKOŠ, Peter (ed.). *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, s. 240; *CDSI. I*, s. 12, č. 16.

¹⁵ MARSINA, Richard. Štúdie k Slovenskému diplomatáru I/1. In *Historické štúdie XVI*, 1971, najmä s. 18-45.

¹⁶ Prvýkrát verejne Svetoslav Bombík v televíznej diskusii (Kroky) 5. júla 1994. V roku 2010 najmä v súvislosti s medializovanou kauzou o vhodnosti jazdeckej sochy kráľa Svätopluka na Bratislavskom hrade.

¹⁷ VAŠICA, Josef. Slovenská liturgie sv. Petra. In *Byzantinoslavica*, 8, Praha, 1939 – 1946, s. 1-54.

¹⁸ Napokon k oficiálnemu rozdeleniu cirkvi na tzv. západnú – rímsku a východnú – byzantskú došlo až v roku 1054. ZASTĚROVÁ, Bohumila a kol. *Dejiny Byzance*. Praha : Academia, 1994, najmä s. 221-222.

starších dejín. Cyrilo-metodskej problematike venoval pomerne veľký priestor vo svojich prácach a pripisoval jej zásadný význam. Zaoberal sa metodológiou skúmania prameňov a ich hodnovernosťou z tohto obdobia. Pokúšal sa o vlastnú interpretáciu tejto časti dejín, najmä pôsobenia arcibiskupa Metoda, jeho vzťahu ku kráľovi Svätoplukovi, čím ovplyvnil aj veľkú časť slovenských historikov, ale aj odbornú a neodbornú verejnosť, lebo jeho práce sa popularizovali. V poslednom období života sa venoval aj téme liturgie a katechézy v čase cyrilo-metodskej misie v Rastislavovej a Svätoplukovej ríši. Zvlášť skúmal otázku vytvorenia a používania liturgických slovanských prekladov (používa sa aj výraz staroslovienskych, respektíve starocirkevnoslovanských) počas pôsobenie misie solúnskych bratov u našich predkov a kontinuite cyrilo-metodskej misie na našom území po ukončení ich misie.

Zoznam použitých prameňov a literatúry

Publikované pramene

MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus 1. Inde ab anno DCCCC usque ad annum MCCXXXV. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971.

MARSINA, Richard. *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus 2. Inde ab a. MCCXXXV usque ad a. MCCLX. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1987.

Literatúra

MARSINA, Richard. Byzantská misia na Veľkej Morave a Rím. In KROŠLÁKOVÁ, Ema – KRALČÁK, Ľubomír (eds.). *Korene nášho duchovného bytia – život a dielo Konštantína Filozofa. Materiály z konferencie konanej 28. – 29. októbra 1998 v Nitre*. Nitra : FF UKF, 1999, s. 27-37.

MARSINA, Richard. Cirkevná organizácia na Veľkej Morave. In *Veľká Morava medzi východom a západem*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR. Brno, 2000, s. 1-6.

MARSINA, Richard. Cyrilometodská misia v slovenských dejinách. In *Historický zborník*, roč. 20, 2010, č. 1, s. 18-28.

MARSINA, Richard. Cyrilometodská tradícia na Slovensku. In *Studia historica Tyrnaviensia 5*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2004, s. 25-36.

MARSINA, Richard. Diplomatické písomnosti k dejinám Veľkej Moravy a ich pramenná hodnota. In *Historický časopis*, roč. 33, 1985, s. 224-239.

MARSINA, Richard – MULÍK, Peter. *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Martin : Matica slovenská, 2009.

MARSINA, Richard – MULÍK, Peter. *Etnogenéza Slovákov. Kto sme a aké je naše meno*. Druhé doplnené vydanie. Martin : Matica slovenská, 2011.

MARSINA, Richard. Konštantín Filozof a Metod na Veľkej Morave. In *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*. Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 1987, s. 15-26.

MARSINA, Richard. Kresťanské tradície na Slovensku. In *Viera, veda, spoločnosť. Zborník prednášok 2*. Bratislava : Vydavateľstvo Alfa, 1993, s. 17-22.

MARSINA, Richard. La lutte pour la liturgie slave dans la Grande Moravie. (L'hommage au 1100 anniversaire de la mort d'archevêque Méthod.) In *Studia historica Slovaca* 15, 1986, s. 189-208.

MARSINA, Richard. Metod a Veľká Morava. K 1100. výročiu smrti Metoda (6. 4. 885). In *Slovenská archivistika*, roč. 20, 1985, č. 2, s. 11-33.

MARSINA, Richard. *Metodov boj*. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1985.

MARSINA, Richard. *Metodov boj*. Druhé vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2005.

MARSINA, Richard. *Metodov boj*. Tretie vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2012.

MARSINA, Richard. Nitrianske biskupstvo a jeho biskupi od 9. do po lovice 13. storočia. In *Historický časopis*, roč. 41, 1993, č. 5-6, s. 529-542.

MARSINA, Richard. O slovenskej historickej terminológii. In MULÍK, Peter (ed.) *Slovo o slove*. Bratislava : Bernolákova spoločnosť, 2002, s. 5-20.

MARSINA, Richard. O začiatkoch cirkevnej organizácie na Slovensku. In MULÍK, Peter (ed.) *Katolícka cirkev a Slováci*. Bratislava : Bernolákova spoločnosť, Ústav pre vzťahy štátu a cirkvi na Slovensku, 1998, s. 9-20.

MARSINA, Richard. Veľká Morava, Konštantín a Metod. In *Vlastivedný časopis*, roč. 34, 1985, č. 3, s. 102-106.

MARSINA, Richard. Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku do začiatku 12. storočia. In *XXVII. Mikulovské symposium 2002*. Brno, 2003, s. 81-89.

MARSINA, Richard. Vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku v staršom stredoveku. (Od najstarších čias do začiatku 12. storočia.) In RÁBIK, Vladimír (ed.) *Vývoj cirkevnej správy na Slovensku*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity, 2010, s. 15-28.

MARSINA, Richard. Význam byzantskej misie v slovenských dejinách. In *Historická revue*, 2013, Špeciál, s. 22-29.

TIBENSKÝ, Ján (ed.). *Slovensko. Zv. 1. Dejiny*. Druhé prepracované a doplnené vydanie. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1978, s. 219-278.

PhDr. et Mgr. Peter Mulík, PhD.
Historický odbor Matice slovenskej
Grösslingová 23
812 51 Bratislava, Slovakia
petermulik50@gmail.com